

Pîrî Reis'in Hürmüz Seferi ve İdamı Hakkındaki Türk ve Portekiz Tarihçilerinin Düşünceleri

The Military Expedition of Piri Reis to Hormuz and the Considerations of Turkish and Portugese Historians About his Execution

Ertuğrul ÖNALP*

Öz

Portekizliler Basra Körfezi'nin girişindeki Hürmüz Adası'nı 1515 yılında ikinci defa fethederek bu körfez yoluyla yapılan ticareti kontrol etme imkânına sahip oldular. Ama Osmanlı'nın hâkimiyeti altındaki Aden'i ele geçiremedikleri için Kızıldeniz ile Hindistan arasındaki Müslüman ticaretine engel olamadılar. Osmanlı Devleti, hem Kızıldeniz'in güvenliğini sağlamak hem de Hint Okyanusu'nda Portekizlilere karşı mücadelede etmek amacıyla 1525 yılında Süveyş'te bir deniz üssü kurdu. Buradaki donanmanın başına 1547 yılında Pîrî Bey (Pîrî Reis) getirildi. O sıralar Osmanlıların Hint Okyanusu'ndaki yegâne limanı olan Aden'de yerli Araplar isyan ederek hâkimiyeti ele geçirmişlerdi. Pîrî Reis, Portekizlilerin himayesine girmeye meyilli olan Aden şeyhinin isyanını 1549 yılında bastırarak burasını yeniden Osmanlı hâkimiyetine dâhil etti. Bu başarısından sonra Kanunî Sultan Süleyman ona yeni bir görev verdi. Buna göre, Süveyş'ten donanmasıyla Basra'ya gidecek ve oradaki 15.000 askeri aldıktan ve diğer gemileri donanmasına dâhil ettikten sonra ani bir harekâtle Hürmüz Adası'nı ele geçirecekti. Bu harekâtı başarıyla gerçekleştirebilmesi için Basra'ya ulaşana kadar Portekizlilerin husumetine yol açacak bir davranıştan

* Prof. Dr. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İspanyol Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Ağırlık noktası Pîrî Reis'in Hürmüz seferi olan bu çalışmamızda, Pîrî Reis'in bu seferi sırasında meydana gelen olayların iç yüzünü Portekizce kaynaklardan vermeye ve onu idama götüren nedenleri Türkçe ve Portekizce kaynaklardan yararlanarak ortaya çıkarmaya çalıştık. İncelediğimiz temel Portekizce kaynak dönemin yazarı Diogo do Couto'nun vakayinamesidir, diğer tarihçiler genellikle onun yazdıklarını tekrar ettiklerinden sadece değişik görüşler ileri süren birkaç Portekizli yazarın eserine atıfta bulunduk.

kaçınması gerekiyordu. Ne var ki, Pîrî Reis Basra'ya ulaşmayı beklemeden önce Maskat'ı yağmaladı, daha sonra kendi donanmasıyla ve kuvvetleriyle Hürmüz kalesini muhasara etti. Hürmüz'deki Portekiz garnizonu hazırlıklı olduğundan kuşatmaya uzunca bir süre direndi. Pîrî Reis kaleyi fethedemeyeceğini anlayınca kuşatmayı kaldırarak Basra'ya çekildi. Orada Basra beylerbeyi Kubad Paşa'nın kendisini soğuk bir şekilde karşılaması ve kadırgalarına kürekçi temin etmede yardımcı olmaması üzerine Süveyş'e dönmek niyetiyle ganimetle yüklü üç kadırgayla Basra'dan ayrıldı. Fırtınalı bir gecede Portekizlilere fark ettirmeden Hürmüz Boğazı'nı aşmaya muvaffak oldu. Mısır'a geldiğinde tutuklandı ve daha sonra gönderilen padişah fermanı uyarınca Kahire'de boynu vurularak idam edildi.

Anahtar Kelimeler: Pîrî Reis, Portekizliler, Hürmüz, Basra Körfezi.

Abstract

The Portuguese conquered Hormuz, the strategic island at the entrance of the Persian Gulf by the second time in 1515. Thus they were able to control these waters. But as they didn't possess the port of Aden they couldn't success to impede the commerce both in the Red Sea and the Indian Ocean. The Ottomans had established in the Suez a naval base in 1525 in order to secure the navigation in the Red Sea as well as to fight against Portuguese in the Indian Ocean. Piri Reis, a famous captain and cartographer, was appointed to the admiralty of the Suez armada in 1547. The aim of this appointment was to achieve to oppress the upheaval of the Arabs of Aden who had revolted and declared independence. And only an experienced captain like Piri Reis could put Aden again under the Ottoman domination where the rebels were ready to accept the Portuguese protectorate. In fact Piri Reis after a successful expedition he took Aden in 1549. After this success, Suleiman the Magnificent gave him the mission of conquering the Hormuz island. First he should go with his armada to Basra, after embarking there 15.000 soldiers and adding the other ships to his armada, he might take the island with a speedy operation. But before reaching to Basra he should avoid to awaken the suspicion of the Portuguese. Nevertheless, Piri Reis did not wait to reach to Basra and laid the siege on Hormuz with his own armada. But the Portuguese garrison at the fortress was well prepared, so resisted the siege for a long time. And Piri Reis as he did not succeed to take the fortress, he decided to sail to Basra. When he arrived there, Kubad Pahsa, the governor of that place, received him coldly and not helped him to find rowers for his galleys. Under this situation he left Basra with three galleys with the goal of reaching to Suez and he crossed the Hormuz Strait in a stormy night without being seen by the enemy. As soon as he arrived Egypt, was arrested and beheaded by the order of the Sultan Suleiman the Magnificent.

In this study, by using the Turkish and Portuguese sources, we tried to shed light on what had really happened during the Piri Reis's Hormuz expedition, as well as finding out the main reason of his execution. The main Portuguese source that I used is the chronicles of Diogo do Couto. As other Portuguese historians generally

repeated his writings I only reflected the opinions of a few of them that I thought different.

Key words: *Piri Reis, the Portuguese, Hormuz, Persian Gulf.*

Giriş

Portekizli kaptan Vasco da Gama'nın Ümit Burnu'nu dolaşarak 1498 yılında Hindistan'a ulaşması ve gemisi baharat yüklü olarak ülkesine dönmesi Hint Okyanusu ile Avrupa arasındaki mevcut ticareti baltalayan önemli bir olaydı. Ümit Burnu yolu bulunmadan önce Asya kıtasının baharatı ve değerli malları Kızıldeniz ve Basra Körfezi olmak üzere başlıca iki yoldan Akdeniz'in doğusundaki limanlara taşınıyordu. Hindistan'ın ve Güney Doğu Asya'nın limanlarından Müslüman ticaret gemileri tarafından alınan mallar Kızıldeniz üzerinden Süveyş'e getirildikten sonra kara yoluyla Kahire'ye ulaştırılmakta, oradan da Nil nehri vasıtasıyla İskenderiye limanına taşınmaktaydı. İkincisinde ise, Basra'ya ulaştırıldıktan sonra Fırat ve Dicle nehirleri üzerinden Bağdat'a, oradan da kara yoluyla Suriye'nin Lazkiye ve Trablusşam limanlarına getirilen bu mallar daha sonra Venedik gemileriyle bütün Avrupa'ya dağıtılmaktaydı. Portekiz, bu ticareti engellemek ve akışını Ümit Burnu güzergâhına sevk etmek amacıyla, Hint Okyanusu'nda seyrüsefer yapan Müslüman ticaret gemilerinin yolunu keserek yağmalamaya, yolcularla mürettebatını öldürmeye başladı. Bu sularda dehşet saçan Portekiz, kısa süre içinde Hindistan'ın batı kıyılarında, Afrika'nın doğusunda ve Basra Körfezi'nde bazı kilit noktalarını ele geçirerek buralarda kaleler inşa etti. Bu stratejik noktalardan biri de 1515 yılında ikinci kez fethettiği, konumu sebebiyle Basra Körfezi'nin girişini kontrol eden Hürmüz adasıydı. Portekiz, bu şekilde Basra Körfezi'nde seyrüsefer yapan Müslüman tüccar gemilerinin faaliyetlerine büyük bir darbe indirmiş oldu, ama Osmanlıların Aden'de hâkim olmalarından ötürü Kızıldeniz yoluyla yapılan ticarete engel olamadı.

Osmanlılar, Basra'yı Ayas Paşa'nın düzenlediği bir askerî seferle 1546 yılında ele geçirdiler. Daha sonraları burası bir beylerbeyilik haline getirildi. Osmanlı Devleti, bu şekilde, Kızıldeniz'den başka, kendisini Hint Okyanusu'na taşıyan ikinci bir kapıya sahip oldu.

Osmanlılar, Basra Körfezi'nin en dar yerinde bulunan Hürmüz Adasını ele geçirmedikleri sürece bu körfezdeki ticaretin gelişmesinin imkânsız olduğunu biliyorlardı. Ama Hürmüz'ün fethi için Basra'da kuvvetli bir donanma bulunmadığı gibi, kısa zaman içinde orada kadırga yapımına uygun bir tersane kurulması da mümkün değildi. O halde donanmanın

Kızıldeniz'den gönderilmesi ve oraya ulaşınca kadar Portekizlilerin husumetine yol açacak bir hareketten kaçınılması gerekiyordu. Her ne kadar Osmanlılar Basra'nın fethinin Portekizlilere karşı olmadığını, barış içinde yaşamayı arzu ettiklerini Hürmüz'deki Portekiz garnizonunun kumandanına iletilerse de, Basra'nın Osmanlı hâkimiyetine geçmesi Portekizlileri rahatsız etmişti. Daha sonra Osmanlıların Şattularab'da *fusta*¹ yapımına başlamalarıyla kaygıları büsbütün arttı. O sıralar Moha ve Aden'de üslenmiş olan Osmanlı kadirga ve *fusta*'ları Melindi ve Arabistan'ın güney kıyılarında cirit atmaktaydılar. Osmanlılar 1546 yılında Şihr'de bir kale inşa ettiler. Kısa bir zaman sonra da dört Türk kalitesi Portekiz himayesindeki Maskat'ı bombardıman etti. Ertesi yıl Dufar Osmanlıların eline geçti. Osmanlıların güney denizlerindeki askerî faaliyetlerini ve hâkimiyet alanını genişletmelerini Portekizliler kendileri için bir tehdit olarak görüyorlardı.

Öte yandan Bahreyn'e kadar sokulan ve Lahsa'daki Katif'i ele geçirmiş olan Portekizlilerin Basra Körfezi'ndeki faaliyetleri de Osmanlıları rahatsız etmekteydi. Ayrıca Basra eyaletinde bataklık alandaki adalardan oluşan Cezâir bölgesinde de faaliyetlerini artıran Portekizliler, burada yaşayan halkı Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik ediyorlardı.²

Pîrî Reis'in Hint Kaptanlığı

Osmanlı Devleti, Kızıldeniz'in güvenliğini sağlamak ve Hint Okyanusu'nda Portekizlilere karşı mücadelede edebilmek amacıyla 1525 yılında Süveyş'te bir deniz üssü kurmuştu. Buradaki donanmanın başına 1547 yılında Pîrî Bey³ getirildi. Pîrî Reis'in Süveyş kaptanı olarak tayin

¹ Fusta, muhtemelen Arapça kökenli Portekizce bir kelime olup, Portekiz donanmasına ait 10 ilâ 18 oturaklı, bir ya da iki direkli, orta büyüklükte, altları düz, hafif bir gemi türüdür. Beklenmedik durumlarda düşmana karşı koyabilecek sağlamlıkta inşa edilirdi ve pruva kısmında falcão ve berço denilen birkaç tane küçük çaplı topu bulunurdu. Korku salan bir savaş gemisi olan fusta'ları Portekizliler genellikle Hindistan'da kullanırlardı. Fusta'lar üstün manevra yeteneği olan, hızlı gemilerdi, diğer gemilerin onlara yetişmesi çok zordu. Bununla birlikte sınırlı sayıda savaşçı taşıyan ve kadirgalardaki gibi büyük çaplı topları olmayan bu gemilerin Osmanlı kadirgalarına karşı koyabilmeleri mümkün değildi. Kürekçiler hür kimselerden olduğu için çıkan çarpışmalarda savaşçılara katılırlardı.

² Cengiz Orhonlu, "Hint Kaptanlığı ve Pîrî Reis", *Belleten*, T.T.K. Yayınları, Cilt: XXXIV, sayı: 133-136, Ankara, 1970, s. 239-240.

³ Dönemin önemli bir haritacısı, coğrafya bilgini olan ve günümüz kitaplarında adı genellikle Pîrî Reis olarak geçen Muhyiddin Pîrî Bey'in Portekiz kaynaklarındaki adı *Pirbec*'dir. Kendisinden önce bu makamda bulunan Solak Ferhad Bey, Yemen beylerbeyi olarak atanmıştı. Pîrî Bey meşhur Türk amirali Kemal Reis'in yeğenydi. Ailesi aslen Karamanlı olmakla birlikte, amcası gibi o da Gelibolu'da doğmuştu. Amcasıyla birlikte genç yaşta birçok sefere katılan Pîrî Reis'in Akdeniz'de gezip dolaşmadığı ve haritasını çizmediği liman, kıyı ve ada kalmamıştı. Amcası 1511 yılında Gelibolu'da bir deniz kazasında ölünce Oruç Reis ve Barbaros Hayreddin Paşa'nın yanına girdi ve onlarla beraber seferlere çıktı. Mısır'ın fethi

edilmesinin sebebi o sıralar, Osmanlıların Hint Okyanusu'ndaki yegâne limanı olan Aden'de Âli bin Süleyman el Tavlakî adındaki bir Arap şeyhinin isyan ederek hâkimiyeti ele geçirmiş olmasıydı. Portekiz'in himayesine girmeye niyetli olan asi şeyh, bu amaçla Hürmüz'e bir haberci göndermişti.⁴

Pîrî Reis'in korsanlıktan yetişmiş, deniz savaşlarında tecrübeli biri olarak Aden'de Türk hâkimiyetini tekrar tesis etmesi mümkündü. Pîrî Reis bu amaçla 29 Ekim 1547'de, irili ufaklı 60 gemiden oluşan bir donanmayla Süveys'ten hareket etti. Yemen'in Moha limanına varınca Yemen beylerbeyi Ferhad Paşa'nın takviye olarak kendisine verdiği beş gemiyi de donanmasına katarak Aden'e doğru yol almaya başladı. Bu arada sancakbeyi Kasım'ın kumandasındaki bir Türk birliği Aden'i karadan muhasara etmişti. Osmanlılara ait üç gemi de şehrin top menziline dışında demirlemiş, donanmanın gelmesini beklemekteydi. Donanma 15 Kasım 1548'de Aden yakınlarındaki Bire adı verilen mahale geldiği sırada Aden'i ele geçirmiş olan Âli bin Süleyman 3.000 kişilik bir kuvvetle kendilerinden daha az sayıdaki Türk birliği üzerine hücum etmiş, ama Kasım Bey'in ustalıklı uyguladığı manevralar karşısında ağır kayıplar vermişti. Kendisinin de bu savaşta ölmesi üzerine adamları panik halinde Aden kalesine kaçtılar. Onun ölümü üzerine oğlu Muhammed babasının yerine geçti. Bu arada asilerin daveti üzerine gelen bazı küçük Portekiz gemileri limanda hiç beklemedikleri Osmanlı donanmasına ait birkaç gemiyi görünce geri dönüp kaçtılar.⁵

O sırada Pîrî Reis donanmasıyla 19 Ocak 1549'da Aden'in Sıra denen bölgesine gelmiş bulunuyordu, açık denizde Portekizlilere ait üç gemi görüldüğünde Pîrî Reis bunların peşine düşülerek yakalanmasını emretti. Pîrî Reis'in emri uyarınca gemiler takip edildi ve nihayet Zeyla önlerinde yakalanarak Aden'e getirildi. Gemilerde bulunan 120 civarındaki Portekizli asker kadırgalarda kürekçi olarak kullanılmak üzere esir edildiler. Ele geçirilen ganimet Osmanlı denizcileri arasında paylaşıldıktan sonra gemiler ateşe verildi. Daha sonra Aden şehri denizden de muhasara edildi. Kaledekiler, kuşatmaya rağmen limana sızmayı başaran *celbe* ve *sanbuk* adı verilen küçük tekneler vasıtasıyla yiyecek ve diğer erzak yardımı alıyorlardı, Pîrî Reis kapucu başı Hüseyin'i bu küçük tekneleri yakalamaya memur etti.

---

sırasında İskenderiye'de Türk donanmasının filo komutanı olarak görev yapan ünlü denizci, 1524 yılında sadrazam İbrahim Paşa'yı Mısır'a götüren geminin süvariliğini üstlendi. Pîrî Reis'in 1525 ilâ 1547 tarihleri arasında ne gibi bir faaliyette bulunduğu ve hangi makamı işgal ettiğine dair elimizde hiçbir bilgi yoktur.

⁴ R. B. Serjeant, *The Portuguese off the South Arabian Coast, Hadrami Chronicles*, Oxford, 1963, s. 20.

⁵ Cengiz Orhonlu, a. g. m., s. 237-238.

Hüseyin kendisine verilen görevi bunlardan bir kısmını ele geçirerek, diğer kısmını da tahrip ederek başarıyla tamamladı.⁶

Pîrî Reis, Aden'in Yemen kapısı önünde karaya asker ve top çıkarıp askerler için bir barikat inşa ettirdi. Toplar şehre hâkim tepelerin üzerine yerleştirildikten sonra üç gün boyunca şehir top ateşine tutuldu. Dördüncü günde şehirden çıkan bir Arap birliği Türkleri buldukları mevzilerden atmaya çalıştıysa da başarılı olmadı. Daha sonra Türkler Arapların elinde bulunan bir tepeyi de ele geçirdiler. Şehir her ne kadar 18 gün boyunca toplarla dövüldüyse de surlarda önemli bir hasar meydana gelmediğinden ele geçirilemedi. Fakat kaleye çok hâkim vaziyetteki Kuful adlı tepe ele geçirilip, toplar buraya yerleştirildikten sonra kale daha etkili bir şekilde dövüldü. Surlarda gedikler açıldıktan sonra düzenlenen bir genel saldırıyla burçlara Osmanlı bayrakları dikildi. Bu şekilde Aden kalesi 3 Şubat 1549'da Osmanlılarca fethedildikten sonra camilerde Kanunî Sultan Süleyman adına hutbe okundu. Fetih haberi Mısır'a, oradan da İstanbul'a ulaştırıldı. Bu sevindirici haber üzerine savaşa katılan asker ve denizcilerin rütbeleri yükseltildi.⁷ Divân-ı Hümâyûn, Pîrî Bey'in bu başarısından dolayı, yıllık tahsisatını 100.000 akçaya çıkardı.⁸

Pîrî Reis Süveyş'ten Hareket Ediyor

Kanunî Sultan Süleyman, İran'a karşı yaptığı savaşta kesin bir sonuca varabilmek için Süveyş ile Basra arasında doğrudan irtibat kurmanın gerekli olduğunu idrak etmişti. Bunu gerçekleştirmek için önce Hürmüz'deki Portekizlileri bertaraf etmeye karar verdi. Basra Körfezi'nin girişinde bir nevi tıkaç vazifesi gören bu adayı fethetmedikleri sürece Osmanlılar körfezdeki hâkimiyetlerini tam anlamıyla sağlamış olamayacaklardı. Padişah Hürmüz Adası'nın fethini gerçekleştirmek üzere Süveyş'teki yirmi beş kadırganın bir an evvel donatılıp sefere hazır edilmesini emretti. Seferin komutanlığını "Hind kapudanı" Pîrî Bey'e verdi.

Pîrî Reis'in Hürmüz seferi hakkında geniş bilgi veren Portekizli tarihçilere göre, Kanunî tarafından Pîrî Reis'e şu emir verilmişti: Önce Süveyş'teki donanmayı Portekizlilere fark ettirmeden Basra'ya götürecekti. Daha sonra Basra'da bulunan 15.000 askeri aldıktan ve diğer gemileri donanmasına dâhil ettikten sonra ani ve sessiz bir harekâtla Hürmüz'ü fethedecekti. Fetih müyesser olmadığı takdirde başka bir şeyle uğraşmadan Basra'ya çekilmeliydi. Kanunî'nin verdiği emirden de açıkça görüldüğü gibi,

⁶ Cengiz Orhonlu, a. g. m., s. 238.

⁷ Cengiz Orhonlu, a. g. m., s. 239.

⁸ Yılmaz Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi*, Cilt VI, Hayat Kitapları, İstanbul, 1965, s. 121-122.

donanma Basra'ya ulaşınca kadar Pîrî Reis'in Portekizlileri kuşkulandıracak, onların husumetine yol açacak herhangi bir hareketten kaçınması gerekiyordu.⁹

Plan gayet güzeldi, ama uygulamada bazı güçlükler vardı. Her şeyden önce bu çaptaki bir deniz seferinin hazırlığını gizli tutmanın imkânı yoktu. Türklerin Süveyş'teki hazırlıklarıyla ilgili haberler 1552 yılının Mayıs ayında Hürmüz'e gelmeye başlamıştı. O sıralar Hürmüz kalesinin kumandanı Alvaro de Noronha idi, Kızıldeniz'den haber getirmesi için bir *fusta*'yı Şihr taraflarına gönderdi. Bunların verdikleri bilgiler söylentileri teyit ediyordu. Muson mevsimi başlamış olduğundan durumu genel valiye bildirmenin imkânsızlığı karşısında Alvaro de Noronha kendi başının çaresine bakarak gereken önlemleri almaya başladı; uzunca bir kuşatmaya direnecek kadar su ve erzak, odun vs. stokladı, hendeği derinleştirdi ve nihayet iki *fusta*'yı Rass'al-Haad (Rosalgate) Burnu'nda gözcülük etmeleri ve Türklerin yaklaşmaları durumunda derhal dönüp haber vermeleri için gönderdi. *Fusta*'lardan birinin komutanı Simão da Costa, diğerinki ise Miguel Colaço idi. Bu *fusta*'ların aldıkları talimat şöyleydi: Eğer Türk kadırgalarının sayısı yirmiden fazlaysa birinci *fusta*, her ne kadar bu mevsimde seyahat etmek çok tehlikeli olsa da, her şeyi göze alarak durumu genel valiye bildirmek için Goa'ya gidecekti. İkincisi ise kadırgalar yirmiden az olduğu takdirde Hürmüz'e dönecek ve yol boyunca Portekiz'e vergi ödeyen şehirlere yaklaşan tehlikeyi haber verecekti. Süveyş'ten 1552 yılının Temmuz ayı başlarında hareket eden Türk donanması, Ağustos ayının ilk haftası içinde, Portekiz *fusta*'sının gözcülük görevi yapmakta olduğu Rass'al-Haad Burnu açıklarına vardı.¹⁰ Pîrî Reis buraya varmadan önce sırasıyla Aden'e, Şihr ve Zufar limanına uğramıştı. Komutanlığını Pîrî Reis'in oğlunun yaptığı beş Türk kadırgasından oluşan bir filo öncülük göreviyle donanmadan ayrılmıştı, gemiler burnu kavaço eder etmez (burnu dolaşmak) Portekiz *fusta*'ları tarafından fark edildiler.¹¹ İkinci *fusta*'nın kaptanı Miguel Colaço aldığı emre uygun olarak dümeni Hürmüz'e doğru kırdı ve yol boyunca Portekiz'in himayesindeki emirliklere Türk

⁹ Saturnino Monteiro, *Batalhas e Combates da Marinha Portuguesa*, Cilt III, Livraria Sá da Costa Editora, Lisboa, 1992, s. 137-138.

¹⁰ Saturnino Monteiro, a. g. e., Cilt III, s. 138-139. Portekizli yazarın aksine Cengiz Orhonlu Pîrî Reis'in Nisan ayında Süveyş'ten ayrıldığını belirtmektedir.

¹¹ Osmanlı kaynaklarında Pîrî Reis'in Mehmed Bey adında birini öncü olarak gönderdiğinden bahsedilmekteyse de, bu şahsın onun oğlu olup olmadığı konusunda bir bilgi verilmemektedir. Bununla birlikte Cengiz Orhonlu, Başbakanlık arşivinde rastladığı 8 Mart 1557 tarihli bir belgeye istinaden, oğlunun adının Mehmed olduğunu ve müteferrikalıktan 40 akçe ile bir gemi reisliğine terfi ettirildiğini belirtmektedir. Bakınız: Cengiz Orhonlu, a. g. m., s. 242, 29 No.lu dipnot.

kadırgalarının varlığını bildirdi. Öte taraftan Simão da Costa, Türk kadırgalarının sayısının, kendilerine ulaşan haberlerde belirtilenden epeyce az olmasını yadırgamıştı, arkadan başkalarının gelip gelmediğini görmek amacıyla burnu dolaşarak daha öteye gitmeye karar verdi. Gizlendiği yerden çıkıp da açık denize açılınca muhalif yönden esen şiddetli bir rüzgâra ve büyük dalgalara maruz kaldı ve daha fazla ilerleyemeyip rotayı Hürmüz'e çevirdi. Portekiz *fusta*'ları, fark edilmemek için yelken kullanmayıp, kürek marifetiyle hareket etmekteydiler, buna rağmen Türk kadırgaları tarafından görülmüşlerdi. Pîrî Reis'in oğlu derhal *fusta*'nın peşine düştü ve rüzgârın müsait olması sayesinde ona yetişmesi güç olmadı. *Fusta*'yı zapt ederek mürettebatı esir etmek istediğinden, iyice yaklaştığında toplarını ateşlemeyip, dümeni birdenbire rüzgârın estiği yöne doğru kırdı. Kadırganın pruvası, kürekleri havaya doğru kaldırılmış vaziyette *fusta*'nın pruvasına hızla çarptı ve onu kürekleriyle sıkıştırarak hareketsiz bıraktı. O anda *fusta* küreklerini geriye doğru çekerek kadırgadan ayrılmaya çalışıyordu, kadırga henüz yelkenlerini toplamamıştı, rüzgârın da etkisiyle iki gemi birbirinden kolayca ayrıldı.¹²

O anda *fusta* rüzgâraltına (geminin başının rüzgârın gittiği yöne dönmesi) düşmüştü, ama Simão da Costa kürekçilere altın vermeyi vaat ederek onları gayrete getirdi, kürekçiler paranın lâfını duyunca olağanüstü bir gayretle küreklere asılmaya başladılar. Çantada kekkik olarak gördüğü avının son anda elinden kaçması üzerine öfkelenen Pîrî Reis'in oğlu topçularına ve tüfekçilerine bir salvo (yaylım) ateşi açtırdı. Ama denizin dalgalı oluşundan dolayı gemiler yalpa yapıyordu, bu yüzden atılan güllerin hiçbiri hedefi bulmadı. Simão da Costa apazlama esen (geminin kış tarafından gelen) rüzgârın yardımıyla kadırgadan uzaklaşmayı başardı ve gece olduğunda izini tamamen kaybettirdi.¹³

Pîrî Reis'in oğlu, Simão da Costa'yı gözden kaybedince orsa alabanda etti. (rüzgârı yandan alıp yelkenleri aksine açarak gemiyi yavaşlattı) Daha sonra rotasını Arabistan kıyısına çevirdi ve Maskat yakınlarında Hürmüz'e gitmekte olan, içinde yolcu olarak bazı Portekizli kadınların da bulunduğu bir Maskat teknesini zapt etti. Kadınlar arasında Portekizlilerin Maskat'ta inşa etmekte olduğu küçük bir kalenin kumandanının hanımı da bulunuyordu. Pîrî Reis ile oğlu Maskat açıklarında buluştuklarında oğlu babasına Portekiz *fusta*'sını elinden kaçırışını ve Maskat teknesini zapt edişini anlattı. Çok zengin bir şehir olan Maskat 1506 yılından beri Portekiz

¹² Saturnino Monteiro, a. g. e., Cilt III, s. 138-139; Cengiz Orhonlu, a. g. m., 241.

¹³ Diogo do Couto, *Décadas da Asia*, Déc. VI, Liv. X, Cap. I., Livraria Sam Carlos, Lisboa, 1974.

himayesindeydi. Padişahın kendisine verdiği emri unutan Pîrî Reis karaya asker çıkararak Maskat şehrini yağmalattı.¹⁴

Daha sonra Portekiz askerinin siperlerde mevzilendiği ve inşaatı henüz bitmemiş Maskat kalesini muhasara ederek toplarla dövmeye başladı. Türk kuşatmasına altı gün boyunca direnen Maskat kalesi yedinci günde teslim oldu ve burada bulunan 128 asker esir edilerek zincire vuruldu.¹⁵ Portekizliler zincire vurularak kadirgalara götürüldüler.

Pîrî Reis Hürmüz'ü Abluka Altına Alıyor

Pîrî Reis, 20 Ağustos'ta Maskat'tan ayrıldıktan üç gün sonra, Hürmüz Adası önüne gelerek karaya asker çıkardı. Pîrî Reis'in oğlunun elinden kaçırdığı *fusta* bu zaman zarfında Hürmüz'e ulaşmış, Türk kadirgalarının gelişini haber vermişti. Bu haber şehir halkı arasında büyük bir panik yarattı. Hürmüz şeyhi haremını ve hazinesi yanına alarak Portekiz kalesine sığındı. Hürmüz'ün zengin tüccarları Keşim (Kışm) Adası'na kaçmışlardı, halk ise pahada ağır yükte hafif neyi varsa yanına alarak adanın iç kısımlarına kaçtı. Kalede, Hürmüz'de yaşayan dokuz yüz civarında Portekizli bulunuyordu, ayrıca 1551 yılında Portekiz'den gelerek kışı orada geçirmekte olan büyük bir kalyondaki üç yüz Portekizli de kaleye sığınmıştı. Kale altı aylık bir kuşatmaya direnebilecek kadar yiyecek, su, odun, silah ve cephaneye sahipti. Limanda, bahsi geçen kalyondan başka muson mevsiminin bitmesini bekleyen kırk civarında ticaret gemisi de bulunuyordu. Alvaro de Noronha bu gemileri daha hafifletmek için yükünü boşaltıp direklerini çıkarttı. *Fusta*'ları kalenin surları dibine yatırdı ve kalyonu, içinde manevra yapmayı sağlayacak kadar marineli (denizci), topçu çavuşuyla topçuları ve bir de patronayı (ticaret gemisinin ikinci kaptanı) bırakarak sahile kalın palamarlarla (gemiyi iskeleye bağlayan halat) bağlattı.¹⁶

Türkler 28 gemi ve 850 askerle gelmişlerdi,¹⁷ çıkarma yaptıkları yer adanın doğusunda, demirleme yerinin tam aksi yönündeydi. Pîrî Reis her

¹⁴ Saturnino Monteiro, a. g. e., Cilt III., s. 139-140; Couto, a. g. e., Déc. VI, Liv. X, Cap. I.

¹⁵ Cengiz Orhonlu, a. g. m., s. 242. Dönemin Portekizli tarihçisi Diogo do Couto, Pîrî Reis'in, 18 gün direndikten sonra su ve yiyeceğin bitmesi üzerine teslim olan 60 Portekizli askere, teslim oldukları takdirde serbestçe Hindistan'a dönebileceklerine dair önceden söz verdiğini, ama sonradan sözünü tutmadığını iddia etmektedir. (a. g. e., Déc. VI, Liv. X, Cap. II) Portekizli tarihçi, Pîrî Reis buradan ayrıldıktan sonra Portekizlilerin gelip burayı yeniden ele geçirdiklerini kaydeder. Halbuki Cengiz Orhonlu'ya göre, Pîrî Reis, Maskat kalesinin Türklerce muhafaza edilmesinin epeyce müşkülath olması nedeniyle burasını yıktırıştır. (Aynı makale, s. 243)

¹⁶ Saturnino Monteiro, a. g. e., Cilt III., s. 140; Couto, a. g. e., Déc. VI, Liv. X, Cap. II.

¹⁷ Cengiz Orhonlu, a. g. m., s. 243. Portekiz kaynakları Pîrî Reis'in 1250 askerinin olduğunu kaydetmektedirler.

nedense kaleyi liman tarafından ablukaya almadı. O gece Türkler inşa ettikleri tahtadan iskeleler ve kuleler üzerine ağır topları yerleştirdikten sonra kaleyi şehre bakan taraftan dövmeye başladılar. Ama kalede de ağır toplar vardı, iki taraf arasında birkaç gün devam eden top düellosunda, muhtemelen uygun metrislerinin olmamasından ötürü Türk tarafı Portekizlilerden daha fazla zarar gördü. Kuşatmanın dördüncü gününde Alvaro de Noronha genel valiye durumu bildirmesi için bir *fusta*'yı Goa'ya gönderdi. Türklerin deniz tarafını serbest bırakmalarından istifade ederek iki gün sonra genel valiye ikinci bir *fusta* daha gönderdi. Ama bu gemiler Goa'ya ulaştıklarında genel vali Türklerin Hürmüz'ü kuşatmış oldukları haberini çoktan almıştı. Kalhat'taki Portekiz ticarethanesinin görevlisi, muson mevsimi olmasına aldırmadan ufak bir tekneyle denize açılmış ve her güçlüğe göğüs gererek önce Bassein'e, sonra da Goa'ya ulaşarak haberi yetiştirmişti. Bunun üzerine vakit kaybetmeden Hürmüz'ün imdadına koşmak üzere Bassein'den içinde yirmi asker bulunan bir *catur*¹⁸, Goa'dan da her birine 50 asker bindirilen ve kaptanlıklarını Alvaro de Noronha'nın bir kardeşiyle bir yeğenin yaptığı iki *fusta* hareket etmişti.¹⁹

Bu arada kale ile Türk mevzileri arasındaki top düellosu da sürüp gidiyordu, ama avantaj savunmada olduklarından Portekizlilerdeydi. Yirmi gün süren bir top düellosunda düşmandan daha fazla zarar gören Pîrî Reis sonunda kuşatmayı kaldırarak Basra'ya hareket etmeye karar verdi. Üstelik muson mevsimi de neredeyse bitmek üzereydi, çok geçmez Hindistan'dan güçlü bir donanma Hürmüz açıklarında görünürdü. Ama salpa emrini (demir alma) vermeden önce adamlarını yollayarak kalenin dışındaki yerleri yaktırdı. Ayrılmadan önce, gün boyunca limandaki gemileri top ateşine tuttuysa da önemli bir zarar verilemedi, kalyondan mukabil ateş açılması üzerine bu işten vazgeçti.²⁰

Demir almadan önce, oğlunun esir ettiği Portekizli kale kumandanının karısını, iki ihtiyarı ve iki Portekiz askerini serbest bırakarak Alvaro de Noronha'ya gönderdi ve elindeki diğer Portekiz askerlerinin fidye karşılığında serbest bırakılmasını teklif etti. Fakat Alvaro de Noronha sadece iki askeri kabul etti, Maskat kalesi dizdarının (kale kumandanı) eşini ve yaşlıları geri gönderdi.²¹ Böyle davranmasının sebebi, inşaatı yarım kalan

¹⁸ Portekizlilerin Hindistan'da kullandıkları tek veya iki direkli, altı kürekli küçük bir yelkenli teknedir.

¹⁹ Saturnino Monteiro, a. g. e., Cilt III., s. 140-141.

²⁰ Couto, a. g. e., Déc. VI, Liv. X, Cap. III.

²¹ Portekizli yazar Manuel de Faria e Sousa, Hürmüz kalesi kumandanının bu iki yaşlıyı neden iade ettiğini açıklamamaktadır. *Ásia Portuguesa*, cilt III, Livraria Civilização, Porto, 1945, s. 241. Vatandaş Couto'ya göre, kale kumandanı bu iki yaşlının kalede çarpışmadan esir olduklarını, böyle zayıf insanlara ihtiyacı olmadığını ifade ederek geri göndermiştir. Couto iki

kalede Türklere direnmeyen, daha doğrusu orada ölmeyi tercih etmeyerek teslim olan kocasını bu şekilde cezalandırmak istemesiydi. Bununla birlikte, Pirî Reis, “*hediye ettiğim bir şeyi geri alamam*” diyerek kumandanın hanımını bir filikayla sahile gönderdi.²²

Daha sonra ele geçirdiği bir Portekiz ticaret gemisini aktarmada götürerek Keşim Adası'na vardı. Donanma burada birkaç gün kaldı, bu arada Pirî Reis'in adamları adanın her tarafını karış karış arayarak ada sakinlerinin gizledikleri hazineleri buldular ve çok sayıda esir aldılar. Osmanlı amirali gemilerinin tamamı tıka basa ganimetle²³ yüklü olarak demir aldıktan sonra sıcak bir şekilde karşılanacağını umduğu Basra'ya gitmek üzere yelken açtı.²⁴

Hürmüz'de bu olaylar yaşanırken, Goa'da Türklere karşı büyük bir donanmanın hazırlığı devam ediyordu. O sıralar Hindistan'daki Portekizliler, gemi ve asker sayısı ve cephane bakımından güçlerinin zirvesindeydiler. Afonso de Noronha 1550 yılında Hindistan'da genel vali olarak göreve başladığında Portekizlilerin buradaki asker sayısı 20.000'e ulaşmıştı, bunların on beş bini maaşlıydı.²⁵

Genel vali, ekim ayı sonunda 30 adet kalyon ve karavelden ve 70 kadar *fusta* ve *catur* türünden oluşan bir donanmayla Hürmüz'e doğru hareket etti. Ama Diu'ya vardığında Türklerin kuşatmayı kaldırarak Basra'ya yöneldikleri haberini alınca donanmanın önemli bir kısmıyla Goa'ya dönmeye karar verdi. Bununla birlikte yeğeni Antão de Noronha'yı beş

---

asker ile ilgili olarak bunların Simão da Costa'nın *fusta*'sında esir edildikleri, dolayısıyla bir kusurları bulunmadığı için Alvaro de Noronha tarafından kabul edildiğini belirtiyor. Ayrıca Portekizli kumandan, Pirî Reis'e, bu iki askeri serbest bıraktığı için fidye yerine geçecek bazı değerli eşyalar göndermiştir. (a. g. e., Déc. VI, Liv. X, Cap. IV) Simão da Costa'nın *fusta*'sı kaçmayı başarmış olduğu için, kanaatimce bu yaşlıların Simão da Costa'nın *fusta*'sında değil de, Pirî Reis'in oğlunun sonradan zapt ettiği Maskat teknesinde ele geçirilmiş olmalıdır.

²² Manuel de Faria e Sousa, *Ásia Portuguesa*, cilt III, Livraria Civilização, Porto, 1945, s. 241.

²³ Couto'ya göre bu ganimetin değeri bir milyon altından fazlaydı. (a. g. e., Déc. VI, Liv. X, Cap. X)

²⁴ Couto, a. g. e., Déc. VI, Liv. X, Cap. III ve IV.

²⁵ Saturnino Monteiro, a. g. e., Cilt III., s. 142. Monteiro'ya göre, Hindistan'daki tüm Portekiz kalelerini takviye etmek için 6.000 asker yeterliydi. Gerektiğinden üç misli fazla sayıdaki askeri beslemek oldukça zordu. Bunun birçok olumsuz sonuçları oluyordu. Gereksiz yere para harcanması sebebiyle bütçe daima açık veriyordu. İkincisi, bu kadar askeri zapt etmenin güçlüğü yüzünden civardaki yerli halklarla daimi bir çatışma yaşanıyordu. Yağma hırsını tatmin etmek için Müslüman devletlerle sık sık yapılan savaşlarda her ne kadar Portekiz bu seferlerde askerî zaferler elde etse de, (genellikle silah gücü sayesinde galip geliyordu) uzun vadede siyasî ve ekonomik yönden zarara uğruyordu.

kalyon, yedi karavel ve yirmi *fusta*'yla Hürmüz'e gönderdi, bu şekilde Basra Körfezi'nde deniz üstünlüğünü Türklere karşı korumayı amaçlıyordu.²⁶

Pîrî Reis Basra'dan Üç Kadırgayla Ayrılıyor

Pîrî Reis, gemileri tıka basa ganimetle yüklü olarak Basra'ya geldiğinde buranın valisi (Kubad Paşa) tarafından hiç beklemediği soğuk bir karşılama gördü. Hatta Paşa, Maskat'ın ve Hürmüz'ün yağmalandığı haberini alır almaz İstanbul'a bir mektup göndererek Divân-ı Hümâyûn'u durumdan haberdar etmişti.²⁷ Basra valisi, Kanunî Sultan Süleyman'ın emirlerine uymadığını Pîrî Reis'e şu şekilde hatırlattı: "*Portekizlilerin dikkatini çekmeden donanmayı Basra'ya getirmen gerekirken sen bunun tam tersini yaptın. Padişah bu durumu öğrendiğinde bakalım ne diyecek?*"²⁸

Bu sözler üzerine yaptığı hatanın farkına vararak dehşete kapılan Pîrî Reis, padişahı bizzat ikna etmek için derhal İstanbul'a hareket etmeye karar verdi. Donanmanın en hızlı üç kadırgasına muazzam ganimeti yükleyerek Kızıldeniz'e gitmek üzere 1553 yılının Şubat ayı başında Basra'dan ayrıldı. Maskat'ta esir ettiği Portekizlileri de kadırgalarında zincire vurdurmuş, kürekçi olarak kullanıyordu. Fakat Şattülarab'dan Basra Körfezi'ne girdikten sonra Antão de Noronha'nın, gözcülük etmeleri için gönderdiği iki Portekiz *catür*'u tarafından tespit edildi. Bu *catür*'lardan bir tanesi geldiğini haber vermek için Hürmüz'e yönelirken, diğeri de belirli bir mesafeden kadırgaları takip ediyordu. Bir gece, geride kalan kadırgalardan biri muhtemelen aşırı yükten dolayı Katif yakınlarında karaya oturarak parçalandı. Gemi ertesi sabah görünmeyince Pîrî Reis geriye dönerek kazaya uğrayan geminin bulunduğu yere geldi ve zevatı ve hamulesini diğer iki gemiye taksim etti. O sırada, parçalanan kadırgada bulunan Portekizli esirler yüzerek yakındaki bir kara parçasına sığınmışlardı, Pîrî Reis onların gitmelerine engel olmadı ve yola devam emrini verdi.²⁹

O esnada Antão de Noronha, *catür*'un getirdiği haber üzerine Türk kadırgalarının yolunu kesmek amacıyla donanmasıyla hareket etmişti. Donanmada çok sayıda *fusta*'nın muntazam aralıklarla mevzilenmiş olması sebebiyle Türk gemilerinin Portekiz donanmasına fark ettirmeden Hürmüz Boğazı'nı geçmesi hemen hemen imkânsızdı. Ama o gece çıkan bir fırtına Portekiz gemilerini birbirinden uzaklaştırmıştı, Pîrî Reis'in iki kadırgası zifiri karanlıkta kıyıya çok yakın olarak Portekizlerin ruhu bile duymadan boğazı aşmayı başardı. Eğer Portekiz gemileri tarafından fark edilmiş

²⁶ Saturnino Monteiro, a. g. e., Cilt III., s. 142-143.

²⁷ Couto, a. g. e., Déc. VI, Liv. X, Cap.X.

²⁸ Saturnino Monteiro, a. g. e., Cilt III. s. 155.

²⁹ Couto, a. g. e., Déc. VI, Liv. X, Cap. X.

olsalardı, Pîrî Reis ve adamları için kurtuluş ümidi kalmayabilirdi. Hava düzeliş de deniz sakinleşince Antão de Noronha donanmasıyla kadirgaların peşinden Rass'al-Haad Burnu'na kadar gitti, daha sonra takibi durdurarak burada bir süre kalmaya karar verdi. Bununla birlikte kadirgaların ardından iki *fusta* gönderdiyse de bu gemiler onlara yetişemediler.³⁰

O sıralar Aden Körfezi'nde genel valinin 1553 yılının Ocak ayı sonlarında göndermiş olduğu Pero de Ataíde adlı bir kaptanın komutasında bir başka Portekiz filosu da dolaşıyordu. Kızıldeniz'in girişinde ise Moha kaptanı Sefer Reis'in komutasında birkaç Türk kalitesi bulunuyordu. Müslüman ticaret gemileri Sefer Reis'e Portekizlilerin bu sularda buldukları haberini vermişlerdi, o da Kızıldeniz'i korumak amacıyla Aden Körfezi'ne açılmadı. Sonunda Pîrî Reis'in şansı yaver gitti ve bu Portekiz filosuna da rastlamadan Bâb'ül Mendeb Boğazı'nı aşarak Süveyş'e ulaşmayı başardı. Fakat Basra valisi (Kubad Paşa), İstanbul'a gönderdiği bir başka mektupla Pîrî Reis'in üç kadirgıyla Basra'dan ayrıldığını, Portekizlilerin çok güçlü bir donanmayla Hürmüz'e geldiğini ve bir başka Portekiz donanmasının da Bâb'ül Mendeb Boğazı'nın önünde olduğunu rapor etmişti.³¹

Kahire'ye varan Pîrî Reis Mısır beylerbeyinin emriyle tutuklandı, daha sonra İstanbul'dan gönderilen padişah fermanı uyarınca yine Kahire'de boynu vurulmak suretiyle idam edildi.³² Pîrî Reis'in bu seferi hakkında ayrıntılı ve güvenilir bilgiler sunan Portekizli tarihçilerin, onun Mısır'a ulaşmasından sonra verdikleri bilgiler gerçeği yansıtmaz. Mesela onun İskenderiye'den deniz yoluyla İstanbul'a geldiğini ve orada padişahın emriyle boynunun vurulduğunu kaydetmektedirler.

³⁰ Saturnino Monteiro, a. g. e., C III, s. 155; Couto, a. g. e., Déc. VI, Liv. X, Cap. X.

³¹ Couto, a. g. e., Déc. VI, Liv. X, Cap. XIII.

³² Pîrî Reis öldüğünde seksen yaşını aşmıştı, mirasçısı olmadığından, (her ne kadar Portekiz kaynakları bir oğlu olduğundan bahsediyorsa da) malı mülkü hazineye devredildi. Kâtip Çelebi, Pîrî Reis'in ölümünden sonra serveti konusunda şöyle demektedir: "hesapsız malı çıkıp miriye zaptolundu. Ağzı mürebba, içi altın dolu mertebanî kavannozları devlet kapısına gönderdiler". Bakınız: Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibar fî Esfari'l-Bihar*, yayına hazırlayan: Orhan Şaik Gökyay, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980, s. 93. Pîrî Reis aralarında İspanyolca, Portekizce ve İtalyancanın da olduğu birkaç dili mükemmelce konuşan âlim biriydi. Coğrafya ve denizcilik alanında önemli eserleri bulunmaktadır. Günümüze ulaşan iki haritasından ilkinin 1513 yılında çizmiş olup, bu, Kuzey Amerika'nın bir kısmını, Antilleri, Güney Amerika'nın batı sahilleriyle Avrupa ile Afrika'nın bir kısmını gösteren bir harita parçasıdır. İkincisi ise, 1528 yılında çizdiği, yine Antilleri ve Kuzey Amerika'nın Florida kıyılarını gösteren bir harita parçasıdır. Ayrıca Akdeniz kıyılarını, adalarını, nehirlerini, limanlarını, demirleme yerlerini anlattığı, çok sayıda küçük harita (*portulano*) içeren *Kitab-ı Bahriye* adında nesir ve manzum bir eseri bulunmaktadır.

Pîrî Reis Neden İdam Edildi?

Türk tarihçileri arasında Pîrî Reis'in idam sebebi hakkında bir fikir birliği yoktur. Dönemin nişancılarından Celal-zâde Mustafa Çelebi'nin iddiasına göre, Pîrî Reis Portekizlilerden rüşvet alarak kuşatmayı kaldırdığı için idam edilmiştir.³³ Modern tarihçilerden Mustafa Cezar bu konuda şöyle demektedir: “Eski Osmanlı kaynaklarının hemen hemen hepsinde yer alan bir rivayete göre, Pîrî Reis'in Hürmüz muhasarasını kaldırmasının sebebi, şehirdeki Portekiz kumandanından rüşvet almasıdır. Müverrih Âli ve Peçevî de bu rüşvet meselesine temas etmekle beraber, hâdiseyi Kubad Paşa'nın garazına atfederek, para mukabilinde muhasara kaldırma rivayetinin sıhhatine inanmamaktadırlar”.³⁴

Bazı tarihçiler de onun Maskat ve Hürmüz'deki Müslüman halkı yağmaladığı için idam edildiğini ileri sürdükleri gibi, bazıları da Pîrî Reis'in Basra'ya büyük bir ganimetle geldiğinde bu ganimetten pay almak isteyen Kubad Paşa'nın bu isteğinin onun tarafından reddedilmesi üzerine paşanın ona garaz duyduğunu ve katledilmesini sağlamak için padişaha mektuplar gönderdiğini belirtirler. Yılmaz Öztuna bu konuda şunları söylemektedir:

“Pîrî Reis'in bu pek parlak ve meşakkatli seferi, Türk amiralinin bilgisini ve servetini kıskanan rakiplerini azdırdı. Beylerbeyi payesiyle Mısır'a, Basra'ya ve Arabistan'da kendi fethettiği toprakların başına getirileceğinden çekinilmiş olmalıdır. Rakiplerin istismar ettikleri konu, Portekiz donanmasının Türk donanmasının karşısına çıkmaya cesaret edememesine rağmen, ciddi hiçbir sebep olmaksızın küçük Hürmüz adasının fethinin gerçekleştirilmemesi, bilhassa Pîrî Reis'in donanmayı Basra'da bırakıp Süveyş'e getirmemesidir. Bu ikinci husus üzerinde durmak lâzımdır. Türk denizcilerinde, umumiyetle bütün milletlerin denizcilerinde olduğu gibi gemi, âdeta kutsal, canlı, sevilmekten ileri bir hisle bağlanılan bir varlıktır. Her Türk kaptanı, ‘yarın İstanbul'da Paşakapısı'nda (Kasımpaşa'daki Kapdân-ı Deryâlık makamında) bana emanet edilen teknenin hesabı sorulur!’ endişesi içindeydi. Onun için, Pîrî Reis gibi, Osmanlı cihanşümul denizciliğinin piri olan Kemal Reis'in yanında yetişmiş pek tecrübeli ve ihtiyar bir amiralin, çok ciddi sebepler olmaksızın, donanmasını, şu veya bu vesileyle başka bir Türk limanında bırakıp, amirallik merkezi olan Süveyş'e dönemeyeceği aşikârdır.³⁵

³³ Y. Bülent Aksaray, “Pîrî Reis'in Yaşamı, Yapıtları ve Bahriyesinden Seçmeler”, *Pîrî Reis Araştırma Merkezi'nin yayını*, Sayı 7, İstanbul, 2007, s. 48-58.

³⁴ Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt II, Seher Matbaası, İstanbul, 1958, s. 1005.

³⁵ Yılmaz Öztuna, a. g. e., Cilt VI, s. 125.

“Kubad Paşa, Türk amiralinin donanmayı Basra’da bıraktığı haberini Pîrî Reis’in aleyhinde bir hava ile Divân-ı Hümâyûn’a rapor ederken, Süveys’e döndükten sonra, Mısır beylerbeyi de, amiralin donanmayı Portekizliler’den korkusundan geri getirmediğini İstanbul’a yazmıştır. Hattâ donanmanın Portekizliler’e kaptırıldığı rivayetleri İstanbul’a gelmiş ve imparatorluk taht şehrinde büyük dedikodular yapılmış, teessürler izhar edilmiştir. İki beylerbeyinin aynı manada, Pîrî Reis aleyhinde rapor göndermeleri, Divân’ı şaşırtmıştır. Sadrazam Rüstem Paşa’nın da, korsanlıktan yetişmiş, boyun eğmez Türk amirallerinden nefreti malûm olduğundan, Pîrî Reis aleyhindeki havayı körüklediği muhakkak sayılabilir. Bunun üzerine, Kanunî Asrı’nı lekeleyen birkaç hâdiseden birini teşkil eden bir ferman çıkartılarak, büyük denizcinin başının vurulmasına karar verilmiştir.³⁶

“Bu vaziyetten (Pîrî Reis’in idam edilmesinden) birinci derecede Kubad Paşa, ikinci derecede de sultan-zâde olan Mısır beylerbeyi Dukagin-zâde Mehmed Paşa mesuldür. Kubad Paşa, Basra’da Pîrî Reis’e, fırtınadan zarar gören kadirgaları için kürek gibi teçhizatları bile temin etmemek suretiyle, hislerini zaten izhar etmişti. Diğer bir rivayete göre Kubad Paşa, Pîrî Reis’in aldığı muazzam ganimetten hisse istemiş, amiralin, katılmadığı bir savaştan hisse alamayacağını bildirmesi üzerine, Pîrî Reis’e büsbütün düşman kesilmiştir. Dukagin-zâde ise, kendisi ana tarafından Osmanoğlu olduğu halde, Türk amiralinin şahsını gölgede bırakan servet ve nüfuzunu kıskanıyordu. Pîrî Reis’in düşmanları, onun, idam edilmiş bulunan Sadrâzam Damat İbrahim Paşa’nın adamı olduğunu ileri sürecek kadar akıl sahasından dışarı çıkmışlardır”.³⁷

Cengiz Orhonlu ise konuyla ilgili olarak şu fikirdedir: “Hint donanması Pîrî Reis’in sorumluluğu altında idi; o bu hareketi ile ordusunu savaş meydanında bırakıp kaçmış bir kumandan gibi telâkki edilmiştir. Bu görüş açısından suçlu bulunarak hapse atıldı. Mısır beylerbeyi bu durumu kendi açısından ayrıntılı olarak İstanbul’a bildirdi. Basra beylerbeyi Kubad Paşa ondan çok önce Pîrî Reis’in hareket tarzını İstanbul’a bildirmişti. İstanbul’dan gelen emirle ‘siyaseten’ Divan-ı Mısır’da katledildi... Pîrî Reis’in katli hakkında çağdaş ve çağdaş olmayan tarihçilerin aldıkları tutum dikkate değer. Peçuylu İbrahim ve Kâtip Çelebi herhangi bir beyanda bulunmayarak yalnız olayı nakletmektedirler. Onun Hint donanması kaptanlığında haleflerinden biri olan Seydi Ali Reis, diğer tarihçilerden ziyade gerçekleri bilmesi muhakkak olmasına rağmen, manâlı bir sükûtle

³⁶ Yılmaz Öztuna, a. g. e., Cilt VI, s. 125.

³⁷ Yılmaz Öztuna, a. g. e., Cilt VI, s. 125

olayı geçiştirmektedir. Yukarıda zikredilen tarihçilerin tutumları, vicahen mahkeme edilmeden idam edilen Pîrî Reis hakkında uygulanan kararı ağır telâkki ettikleri intibai uyandırmaktadır. Bununla beraber bazı tarihçiler de uygulanan karar hakkında çok gayretkeşirler; Mehmed Efendi, Celâl-zade Mustafa ve Mustafa Âli gibi tarihçilere göre Pîrî Reis menfaatini gözeterek teslim olmak üzere iken Hürmüz muhasarasını kaldırmış, bunun yanı sıra Hint donanmasını Basra'da bırakarak üç kadirga ile kaçmıştır. Genel olarak onun idam edilmesinde iki siyâsî sebep ileri sürülmektedir. Biri, Kubad Paşa'ya onu hoşnud edecek hediyeler vermemesi, diğeri Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın himaye ettiği insanlardan biri olması...³⁸

Cengiz Orhonlu, Pîrî Reis'in Hürmüz kuşatmasını kaldırarak Basra'ya çekilmesini, o oradan ayrıldıktan kısa bir süre sonra güçlü ve dinlenmiş bir Portekiz filosunun yardıma gelmesi sebebiyle son derece isabetli verilmiş bir karar olduğunu ifade ederken, ayrıca kürekçi temin etmedeki güçlükten dolayı onun yıpranmış olan kadirgaları Basra'da bırakarak sadece üç kadirgayla dönmesini de makul bir davranış olarak görmektedir: “Donanmadaki gemilerin, Süveys'ten itibaren uzun bir deniz mesafesi katetmesi ve iki muhasara savaşı (Maskat, Hürmüz) yapmış olması hasebiyle tamire muhtaç olmaları idi. Bir deniz adamı olmaması dolayısıyla Basra beylerbeyi Kubad Paşa'nın denize ait meseleleri anlama kabiliyeti yoktu. Donanmada kürekçi olarak kullanılan Araplar donanma Basra'ya geldiğinde gemileri terk ettiler. Bundan anlaşıldığına göre idaresindeki donanma elemanlarının bazısı bu kadar uzun bir sefer için yetersiz idiler. Pîrî Reis'in idam edilmesinde birinci derecede rol oynamış bir şahıs olan Kubad Paşa, Hürmüz'de yaşayan Müslümanların mal ve mülklerini, muhasara devam ederken, talan ettirdiğini de İstanbul'a gönderdiği mektubunda onun aleyhine bir nokta olarak ilave etmişti. Hattâ idamından sonra oradan gelen bir heyet şikâyette bulunmuş, fakat ispat edemediklerinden elleri boş dönmüşlerdi. Kubad Paşa büyük Türk denizcisini idam ettirmeye muvaffak olmakla beraber Basra'dan çok az bir müddet sonra azledilmesi de mânidardır ”.³⁹

Türk ve Portekiz kaynaklarının birlikte değerlendirilmesiyle Pîrî Reis'in idam edilmesinde rol oynayan etkenler gün ışığına çıkmaktadır. Türk tarihçilerinin görüşlerini yukarıda belirtmiştik. Portekiz kaynaklarında Pîrî Reis'in rüşvet aldığına dair herhangi bir bilgi yoktur. Zaten Portekizli tarihçilerin olayı nakledişinden de anlaşıldığı kadarıyla rüşvet alması söz konusu olamaz. Hürmüz kalesi kumandanı Alvaro de Noronha'nın kral III. João'ya yazdığı 31 Ekim 1552 tarihli mektubun muhtevâsından da

³⁸ Cengiz Orhonlu, a. g. m., s. 246-247.

³⁹ Cengiz Orhonlu, a. g. m., s. 247-248.

anlaşıldığına göre Pîrî Reis'in Hürmüz kuşatmasını kaldırmasının esas nedeni mühimmatının azalmasıdır: "Hiç kuşku yok ki, Türkler kuşatmaya başladıkları gibi devam etselerdi, surları tamamen yıkabilirdi, sonunda onları öyle zor durumlara soktuk ve öyle tehlikelerle karşı karşıya bıraktık ki kaybetmeleri kaçınılmaz oldu. Bu sebepten ve (Türkler) buraya gelirken bir kalyonun Bab'ül Mendeb Boğazı'ndan geçerken batmasından ötürü levazım, barut ve harp malzemesinde sıkıntıya düştüler ve kuşatmayı kaldırmaya mecbur oldular".⁴⁰

Couto'ya göre Pîrî Reis'in Hürmüz kuşatmasını kaldırmasının başlıca sebebi kaleyi günlerce top ateşine tutmasına rağmen bir sonuç alamamasıdır. Portekizli tarihçi, Hürmüz kalesinin duvarlarının sıkıştırılmış topraktan yapılması sebebiyle taş güllerin duvarlara gömülerek çarpma tesiri meydana getiremediğini, bilakis surları sağlamlaştırdığını, Türklerin surlarda gedikler açmada başarılı olamadıklarından kuşatmayı kaldırmaya mecbur olduklarını kaydetmektedir.⁴¹

Sonuç

Türk kaynaklarında Pîrî Reis'in idam sebebi hakkında bir görüş birliği olmamasına mukabil, bu konuda Portekizli yazar Couto'nun ve onun eserine dayanan diğer Portekizli tarihçilerin düşüncesine göre Pîrî Reis'in idam edilmesinin esas sebebi padişahın emrine itaatsizliktir: "...mandou cortar a cabeça a Pirbec por quebrantar de seus regimentos"⁴² Padişahın aldığı talimata göre Pîrî Reis'in önce Basra'ya gitmesi ve orada hazır bulunan 15.000 askeri ve diğer gemileri donanmasına dâhil ettikten sonra ani bir saldırıyla Hürmüz Adası'nı ele geçirmesi gerekiyordu. Dolayısıyla Basra'ya varana kadar başka bir işle uğraşmamalı, yani Portekizlilerin dikkatini çekmemeliydi. Bu görüş bize de mantıklı gelmektedir. Dikkat edilecek olursa, bu itaatsizlik Osmanlılar açısından iki vahim sonuç doğurmuştur: Birincisi, Hürmüz Adası'nın âni bir saldırıyla fethedilmesi imkânının, Portekizlilerin o sulara kuvvetli bir donanma göndererek önlem almalarıyla tamamen ortadan kalkmış olmasıdır. Gerçekten de Hürmüz fethedilmediği sürece Türklerin ne Basra Körfezi yoluyla Hint Okyanusu'na rahat bir şekilde ulaşmaları, ne de Acemlere karşı yaptıkları savaşlarda Kızıldeniz yoluyla Basra'ya ikmal yapmaları mümkün değildi. İkinci sonuç ise, Basra'ya gönderilen donanmanın büyük bir kısmının orada âtil vaziyette

⁴⁰ Bu mektup ilk defa Salih Özbaran tarafından yayınlanmıştır. Bakınız: Salih Özbaran, "Two letters of Dom Alvaro de Noronha from Hormuz: Turkish Activities along the Coast of Arabia", TED, IX, İstanbul, 1978. s. 262-265.

⁴¹ Couto, a. g. e., Déc. VI, Liv. X, Cap.III.

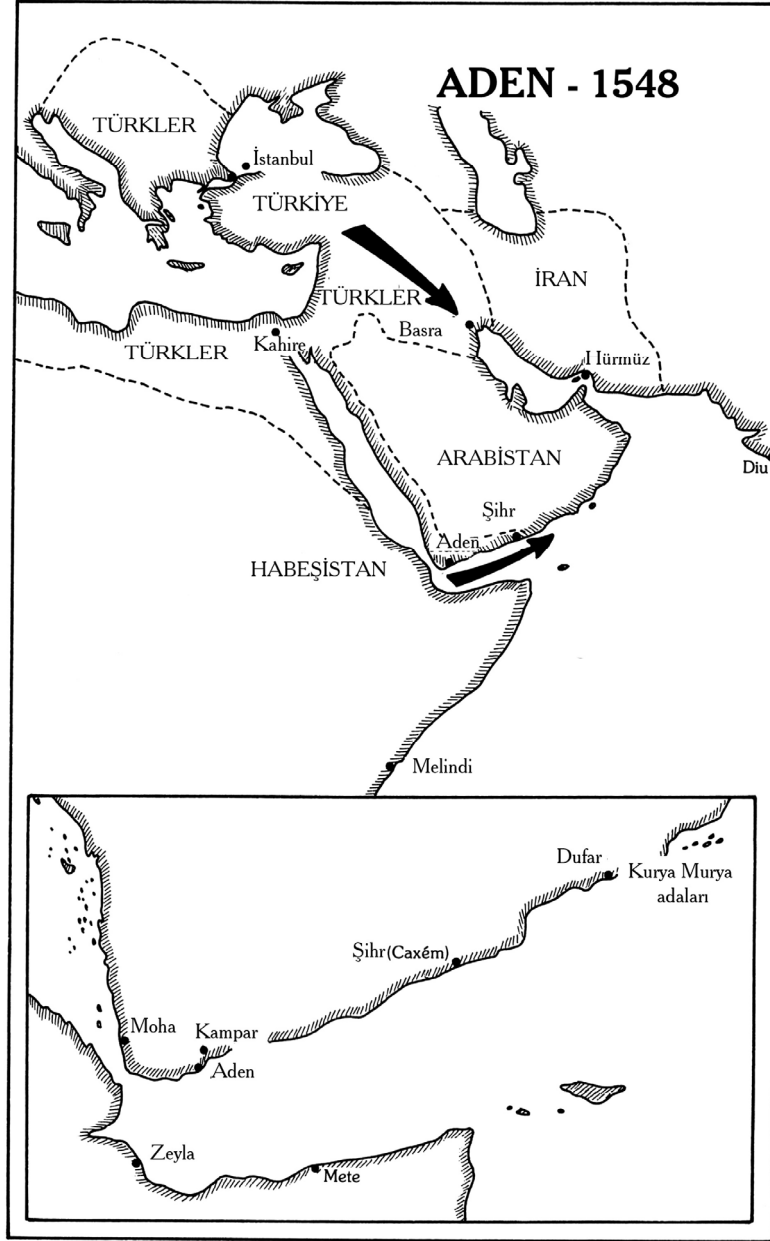
⁴² Türkçesi: Emrine karşı geldiği için Pîrî Bey'in kafasının kesilmesini emretti. Couto, a. g. e., Déc. VI, Liv. X, Cap.XIII., s. 486-487.

yatması sebebiyle Portekizlilerin gerek Basra Körfezi'nde, gerekse Aden sularında ve hatta Kızıldeniz'de Osmanlılara karşı deniz üstünlüğünü elde etmeleri idi. Bu durumda Haremeyn, yani İslâmın kutsal şehirleri Mekke ve Medine Portekiz tehdidine her zamankinden daha fazla maruz kalmış oluyordu.

Kaynakça

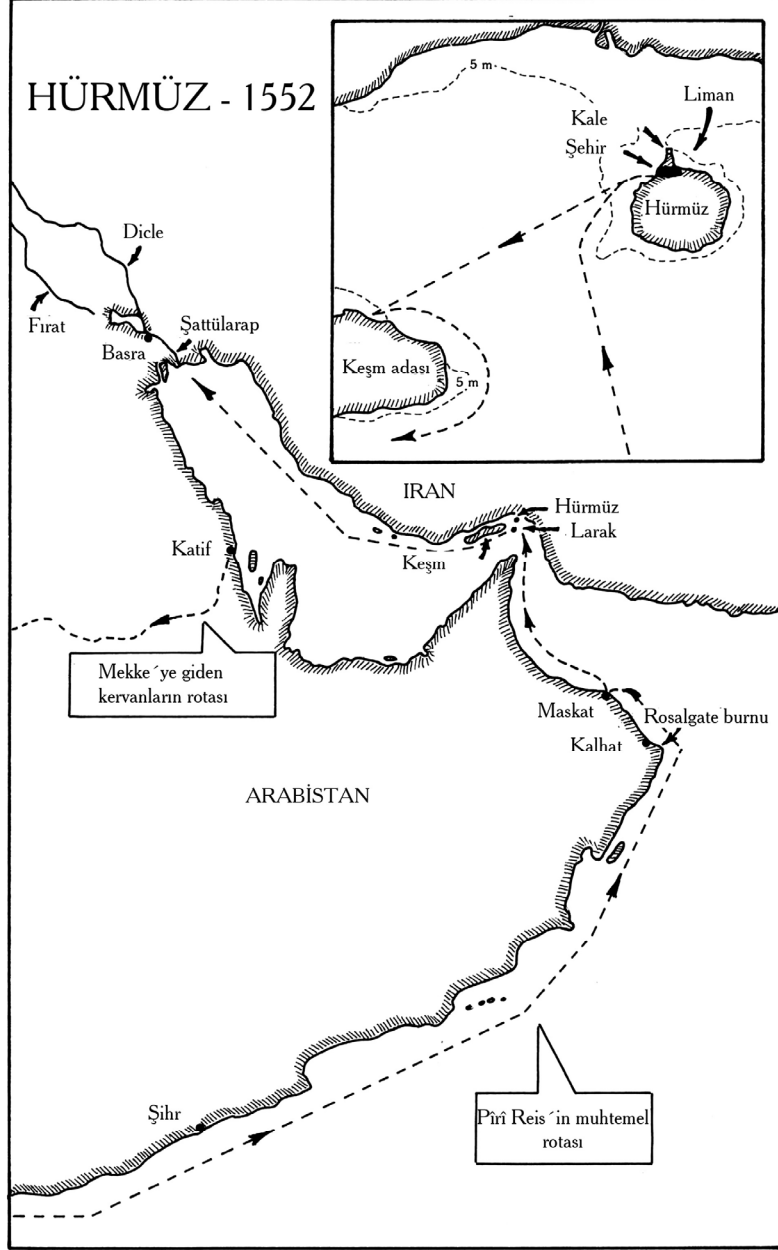
- Aksaray, Y. Bülent, "Pîrî Reis'in Yaşamı, Yapıtları ve Bahriyesinden Seçmeler", *Pîrî Reis Araştırma Merkezi'nin yayını*, Sayı: 7, İstanbul, 2007.
- Cezar, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt II, Seher Matbaası, İstanbul, 1958.
- Couto, Diogo do, *Décadas da Asia*, Déc. VI, Liv. X, Cap. I-V ve Cap. X-XIII, Livraria Sam Carlos, Lisboa, 1974.
- Faria e Sousa, Manuel de, *Ásia Portuguesa*, Cilt III, Livraria Civilização, Porto, 1945.
- Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l- Kibar fî Esfari'l- Bihar*, yayına hazırlayan: Orhan Şaik Gökyay, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980.
- Monteiro, Saturnino *Batalhas e Combates da Marinha Portuguesa*, Cilt III, Livraria Sá da Costa Editora, Lisboa, 1992.
- Orhonlu, Cengiz, "Hint Kaptanlığı ve Pîrî Reis", *Belleten*, T.T.K. Yayınları, Cilt: XXXIV, Sayı: 133-136, Ankara, 1970.
- Özbaran Salih, "Two letters of Dom Alvaro de Noronha from Hormuz: Turkish Activities along the Coast of Arabia", *TED*, IX, İstanbul, 1978.
- Öztuna, Yılmaz, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi*, Cilt VI, Hayat Kitapları, İstanbul, 1965.
- Serjeant, R. B. , *The Portuguese off the South Arabian Coast, Hadrami Chronicles*, Oxford, 1963.

I. EK:

Saturnino Monteiro'nun *Batalhas e Combates da Marinha Portuguesa*, cilt III - adlı eserinden alınmıştır.

II. EK:

Saturnino Monteciro'nun *Batalhas e Combates da Marinha Portuguesa*,
cilt III - adlı eserinden alınmıştır.

III. EK:

